

Наталія ГРОНА,
orcid.org/0000-0003-2578-2865
доктор педагогічних наук,
викладач вищої категорії, викладач-методист
Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу
імені І. Я. Франка
(Прилуки, Україна) natashagrana@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті охарактеризовано процес формування текстотворчої компетентності майбутніх учителів початкових класів. Автор розглядає текстотворчу компетентність як набуті в процесі навчання знання, уміння, навички, досвід текстотворчої діяльності – первинної (відтворення готових текстів, створення власних і редагування їх) і вторинної (сприймання, інтерпретування, розуміння текстів), а також досвід емоційно-ціннісного ставлення до процесу і результату текстотворення. Розкрито зміст текстотворчої компетентності, яка містить комплекс знань про текст як форму комунікації, а також сукупність інтегрованих лінгвальних і позалінгвальних знань, комунікативних умінь і навичок особистості, необхідних для текстотворчої діяльності.

Ключові слова: компетентність, компетенція, текстотворча компетентність, текстотворча діяльність, майбутні вчителі початкових класів.

Natalya GRONA,
orcid.org/0000-0003-2578-2865
Doctor of Pedagogical Sciences,
Teacher of Higher Category, Teacher-Methodologist
I. Ya. Franko Pryluky Humanitarian
and Pedagogical college
(Priluki, Ukraine) natashagrana@ukr.net

FORMATION OF TANK COMPETENCE FOR FUTURE TEACHERS OF THE INITIAL CLASSES

The article describes the process of forming the text-making competence of future teachers of elementary school. The author considers the literary competence as acquired in the process of learning the knowledge, skills, skills, experience of the text-making activity – the primary (reproduction of the finished texts, creation of own and editing them) and secondary (perception, interpretation, understanding of texts), as well as experience of emotional value relation to process and result of text creation. The content of literary competence, which contains a complex of knowledge about the text as a form of communication, as well as a set of integrated linguistic and extra-curricular knowledge, communicative skills and personality skills necessary for the text-making activity is revealed.

In the structure of literacy competence, a text-based component is provided, which contains general knowledge of the text as a means of communication, created with a specific purpose for specific recipients, basic knowledge about the genres, types of texts, their attributes; cognitive-intellectual – awareness of text-making as a mental, purposeful and cultural-logical activity for the purpose of interpretation and creation of texts; text-knowledge – knowledge of the peculiarities of text-making, the ability to analyze speeches, to find functional text markers in messages of various genres, the ability to compare texts; Text-to-speech is the ability to build and edit texts.

In the text-making activity, the text is considered as a form of communication (when it comes to speech genres) and as a product of speech activity (when it comes to the program's creative work of students) is aimed at producing texts of various types, styles and genres. The text creation activity is highlighted as a key issue in the field of humanitarian education and culture, as this process needs special attention in the preparation of the future teacher of elementary school, as it is in the course of teaching modern Ukrainian language that Ukrainian language teaching methods are difficult for him to learn text-based competence, which opens up new opportunities in the realization of the tasks facing the modern elementary education.

Key words: competence, competence, text-making competence, text-making activity, future teachers of elementary school.

Постановка проблеми. В умовах реалізації національної концепції навчання і виховання школярів ставляться нові вимоги до підготовки вчителя початкових класів, оскільки він першим долучається до формування громадянина нової генерації. Саме вчитель початкової ланки освіти починає готувати майбутнє українського народу до активного життя в соціумі.

Суспільство висуває високі вимоги до вчителя, який готовий навчати, розвивати і виховувати громадянина України засобами української мови, вміє швидко і креативно розв'язувати проблеми професійного й особистісного характеру, прагне позитивних змін у житті країни, що зумовлює оптимізацію змістового і технологічного аспектів підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

У контексті сучасних вимог випускники закладів вищої освіти мають оволодіти ґрунтовними теоретичними знаннями, виробити стійкі вміння і навички, набути творчих якостей, критичне мислення, сформувані ціннісні ставлення до майбутньої професійної діяльності, здатність до продуктивної комунікації. Оскільки базовим складником комунікації є текст, особливої ваги набуває текстотворча діяльність. Уміння створювати тексти (усні і письмові) є показником сформованості мовної культури особистості, її лінгвокреативності. Особливої уваги в цьому аспекті набуває текстотворча (принагідно зазначимо, що окремі дослідники корелюють атрибутив «текстотворча» з «текстотвірною», «текстовою») компетентність, оскільки базовим компонентом комунікації є текст. Уміння створювати (від «творча діяльність») тексти (усні чи письмові) є показником мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої і зовнішньої краси.

Аналіз досліджень. Окреслена проблематика стала предметом дослідження низки науковців, серед яких: З. Бакум, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Загороднова, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Мельничайко, І. Нагрибельна, С. Омельчук, Г. Онкович, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін.

Мета статті полягає у висвітленні процесу формування текстотворчої компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Ми деталізували поняття «компетентність» і визначаємо, що «компетенція» в науковій літературі сприймається як похідне, вужче від поняття «компетентність». Компетенція – «відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої під-

готовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат» (Кремень, 2018: 409). Компетентність – це соціально закріпленій освітній результат, реальні вимоги до засвоєння учнями / студентами сукупності знань, способів діяльності, досвіду, ставлень із певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі (Овчарук, 2004: 6).

Перехід зі знанневої парадигми навчання на компетентнісної зовсім не означає заперечення знань, умінь і навичок. Навпаки, ці елементи (особливим чином структуровані і взаємопов'язані) разом із цінностями людини, які вона вміє осмислено застосовувати в конкретних життєвих або навчальних ситуаціях, і становлять компетентність. Тобто компетентність забезпечується комплексним поєднанням усіх її структурних компонентів: когнітивного, діяльнісного й особистісного аксіологічного.

Для нашого дослідження продуктивною є думка Н. Голуб, яка пов'язує текстотворчу компетентність із текстотворчою діяльністю (Голуб, 2013: 73). Це трикомпонентна структура, яка охоплює знаннєвий (систематичні, міцні, сучасні, наукові, глибокі), аксіологічний (потреба, мотиви, цінності, ставлення) і діяльнісний (уміння й навички) взаємопов'язані складники. Із діяльнісним компонентом тісно пов'язаний когнітивний компонент: знання відображаються і виявляються в діяльності, якісна реалізація якої ґрунтується на міцних сучасних знаннях, які мають відповідати принципу науковості й систематичності. Лише діяльність виконує роль індикатора набутих знань й опанування нових, вимагає мобілізації знань, відповідних умінь і навичок, зокрема текстотворення.

У наукових студіях поняття «текстотворча компетентність» тлумачиться по-різному. У нашому розумінні текстотворча компетентність – це володіння компетенціями, які є визначальними в готовності до текстової діяльності. Ураховуючи особливості первинної та вторинної комунікативної діяльності автора й адресата, можна говорити, що їхня текстотворча компетентність відображає знання про текст, його структуру, одиниці, закони текстотворення і сприйняття, інтерпретації, здійснені читачем або слухачем. Оскільки за текстом «стоїть» мовленнєва система, текстотворча діяльність спирається на знання особистістю законів мови, її одиниць і потенційних можливостей, тому текстова компетентність ґрунтується на мовній компетентності людини.

Оскільки «за текстом стоїть мовна особистість автора» (Ю. Караулов), текстотворча ком-

петентність містить уміння проявляти індивідуально авторські особливості в сприйнятті світу і його відображення в слові, тобто індивідуальний стиль. Усвідомлення цього і наявність індивідуального стилю стосується вищого рівня текстотворчої компетентності особистості.

Отже, текстотворча компетентність – це володіння компетенціями, які є визначальними у готовності до текстотворчої діяльності. Ми конкретизували поняття «текстотворча компетентність» і представили її в моделі (рис. 1.).

Отже, формування текстотворчої компетентності є інтегративним процесом, який охоплює філологічний, психологічний та педагогічний складники. Прогнозований результат навчання – високий рівень текстотворчої компетентності – комплексна структура, заснована на взємовключенні низки «філологічних» компетентностей (текстотворча, комунікативна, мовна).

Перелічені вище «філологічні» компетентності забезпечують унікальність рівневої моделі мовної особистості, розробленої Ю. Карауловим, в якій мовну особистість представлено в якості сукупності «здібностей до створення і сприйняття мовних творів (текстів)» (Караулов, 1987: 187). Її включено в цілісну структуру особистості суб'єкта, процес її реалізації здійснюється в контексті мовленнєвої діяльності (і текстової діяль-

ності в складі мовленнєвої). На вербально-семантичному рівні мовної особистості реалізується процес сприйняття і розуміння сенсу слів і їхніх взаємозв'язків у контексті речення. Ефективність цього процесу перебуває в прямій залежності від ступеня володіння мовою (мовної компетентності) особистості. Лінгвокогнітивний рівень відображає «соціальні та соціолінгвістичні характеристики мовної спільності» (Караулов, 1987: 248). Він формується одночасно з комунікативною компетентністю. Прагматичний охоплює стійкі комунікативні потреби й комунікативну готовність (комунікативна компетентність), управляє механізмами текстосприйняття, розуміння тексту, текстотворення (текстотворча компетентність).

Вивчення методичної бази про структуру текстотворчої компетентності дало можливість узагальнити підходи до її компонентів і виділити текстознавчий складник, який містить загальні знання про текст як засіб комунікації, створений із визначеною метою для конкретних адресатів, базові знання про жанри, типи текстів, їхні ознаки; когнітивно-інтерпретаційний – усвідомлення текстотворення як умотивованої, цілеспрямованої та культурологічної діяльності з метою інтерпретації та створення текстів; текстознавчий – знання про особливості текстотворення, вміння аналізувати висловлювання, знаходити функційні текстові

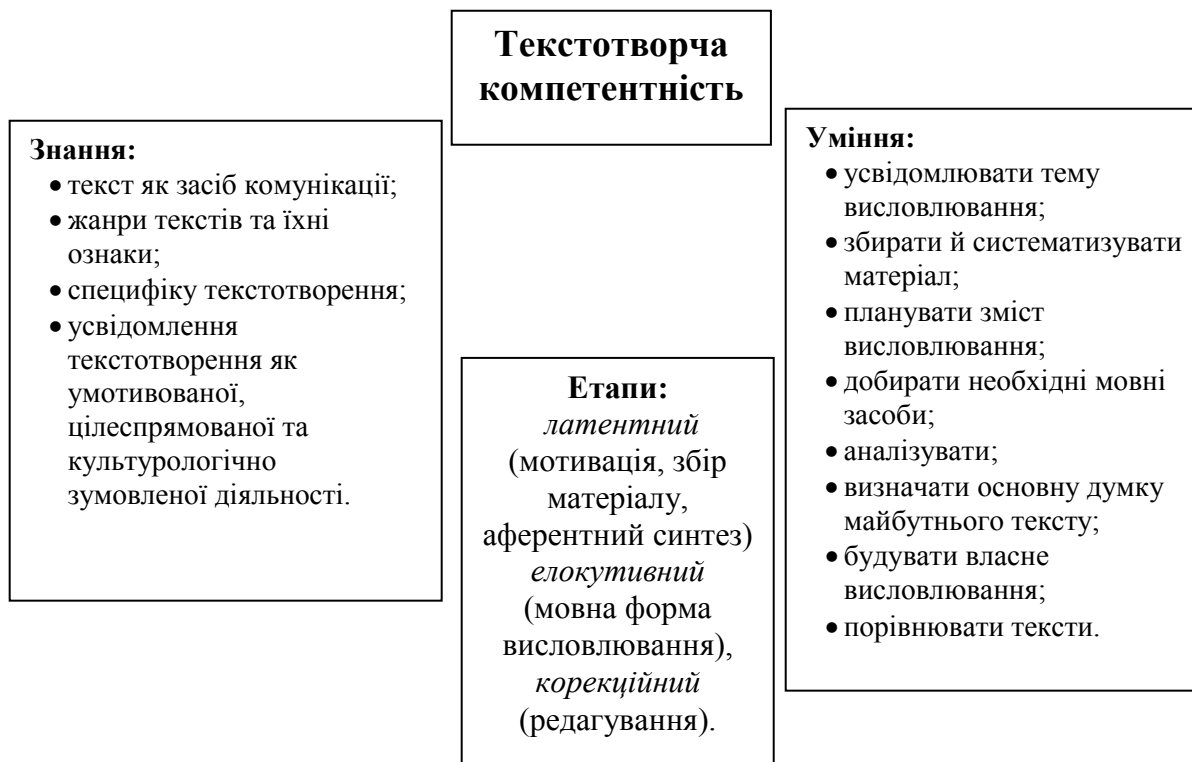

Рис. 1. Модель текстотворчої компетентності

маркери в повідомленнях різних жанрів, уміння порівнювати тексти; текстопродуктивний – це вміння будувати і редагувати тексти.

У рамках вивчення сучасної української мови, методики навчання української мови майбутні фахівці вчать цілісно сприймати навчальні тексти і створювати дидактичні матеріали, оптимальні для сприйняття. Вони виявляють механізми розуміння сутності змістовного плану тексту відповідно до його жанрової специфіки і вчать адаптувати предметний матеріал у зручній для розуміння формі. У процесі формування навичок інтерпретаційної діяльності відбувається формування методологічної компетентності студентів шляхом виконання основних розумових операцій аналізу й синтезу, структурування дедуктивного, індуктивного міркування та доказів за аналогією. Ці вміння утворюють базовий компонент готовності до написання конспектів уроків, а також слугують передумовою до створення авторських методичних концепцій учителя.

Людина, яка володіє текстотворчою компетентністю, здатна ефективно виявляти її в текстовій діяльності, може бути названа «мовною особистістю» (Караулов, 19873: 188). Ураховуючи структуру текстотворчої компетентності й послідовно приділяючи увагу всім її складникам, можна цілеспрямовано навчати школярів текстотворчої діяльності, на основі якої відбувається мовленнєве спілкування. Оскільки дослідники виділяють текстосприймальну, інтерпретаційну, текстотворчу діяльність, вчитель має корелювати ці види діяльності в процесі навчання молодших школярів.

Текстосприймальна діяльність розпочинається ще в дошкільному віці, коли діти знайомляться з різними видами текстів (переважно в усній формі). Далі в початковій школі розпочинається текстотворча діяльність, яка, по-перше, розпочинається із засвоєння знань про текст і процес текстотворення (це відповідає традиційному «знанневоцентриському» напряму в мовленнєвій освіті, хоча новий зміст (основи теорії тексту) викликають особливий інтерес за умови використання пошуково-дослідних прийомів організації спільної діяльності молодших школярів на пропедевтичному рівні. По-друге, можна перейти до засвоєння елементарних відомостей із теорії тексту, відштовхуючись від аналізу результатів учнівської текстотворчої діяльності, тобто спираючись на її «негативний» або, навпаки, зразковий матеріал. По-третє, можливе поєднання першого і другого підходів, їхнє вміле комбінування на основі використання форм діалогу. Кожен аспект тексту може бути предметом спеціальної уваги: відповід-

ність тексту, створеного учнем, теми, стилістичним і жанровим параметрам, фактору адресата, гармонійності композиції (співвідношення вступу і висновку, вступу та основної частини, основної частини і висновку й т. ін.), умотивованість використаних школярем мовних засобів і їхньої особливості організації, вміння застосовувати зображально-виражальні засоби (тропи, фігури й т. ін., але без уживання термінів у початковій школі) (Грона, 2017: 58).

Тому в навчанні первинної текстової діяльності важливо застосовувати такі прийоми, як: а) порівняльно-зіставний аналіз текстів різних стилів, присвячених одній темі, творів різних авторів, зокрема відомих письменників; б) стилістичні експерименти, що містять різні модифікації тексту: зміну порядку слів, добір синонімів і т. ін. з метою виявлення комунікативного ефекту; в) трансформаційний прийом, що дає можливість придумувати свій початок або кінцівку до тексту і передбачає зіставлення їх із авторським варіантом; г) прийом створення текстів на основі моделювання різних ситуацій і їхніх елементів із варіюванням мети мовних повідомлень, адресатів, умов спілкування й т. ін.; д) прийом редагування творів однокласників із наступним обговоренням їх і т. ін.

Інтерпретаційна діяльність із погляду комунікативної стилістики тексту розглядається як вторинна комунікативна діяльність читача (слухача). Вона спрямована на досягнення інформативно-смыслового і прагматичного змісту тексту. Це відбувається на основі сприйняття системи регулятивних засобів, які стимулюють асоціативне розгортання тексту з урахуванням його комунікативної стратегії та інформаційного тезаурусу адресата, його мовленнєвої і комунікативної компетентності.

Текстотворча діяльність з огляду на завдання, передбачені програмою з української мови, текстоцентричний підхід, який покладений в її основу, де текст варто розглядати передусім як форму комунікації (коли йдеться про мовленнєві жанри) і як продукт мовленнєвої діяльності (коли йдеться про передбачені програмою творчі роботи учнів), спрямована на продукування текстів різних типів, стилів і жанрів.

Висновки. Отже, текстотворча компетентність майбутнього спеціаліста початкової ланки освіти до свого складу зараховує комплекс знань про текст як форму комунікації, а також набір знань, умінь і навичок особистості, на які вона спирається, щоб здійснювати текстотворчу діяльність. Вивчення методичної бази про структуру текстот-

ворчої компетентності дає можливість виділити її таційний, текстологічний, текстопродуктивний – компоненти: текстознавчий, когнітивно-інтепр- це вміння будувати та редагувати тексти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голуб Н. Б. Особливості текстотворчої діяльності учнів 5-7 класів в умовах компетентнісного навчання української мови // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 72–76.
2. Грона Н. В. Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь: монографія. Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2017. 592 с.
3. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 263 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
6. Копусь О. А. Педагогічна технологія формування готовності майбутніх філологів до роботи в профільній школі. Наука і освіта. 2014. № 10. С. 98–102.
7. Кучерук О. Методологічні засади особистісно орієнтованої лінгводидактики. Укр. мова і літ-ра в школі. 2013. № 6. С. 20–24.

REFERENCES

1. Holub N. B. Osoblyvosti tekstovorchoi diialnosti uchniv 5-7 klasiv v umovakh kompetentnisnoho navchannia ukrain-skoj movy [Peculiarities of the text-making activity of pupils of 5-7 forms in the conditions of competence of Ukrainian language education]. Naukovyi chasopys NPU imeni MP Drahomanova. Seriiia 16: Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky. – 2013. – Vyp. 20. – S. 72-76 [in ukrainian].
2. Chrona N.V. Pidhotovka Studentiv pedahohichnykh koledzhiv do formuvannia u molodshykh shkoliariv tekstotvorchykh umin: monohrafiia [Preparation of students of pedagogical colleges for the formation of text-creating skills among junior students: monograph] – Nizhyn: PP Lysenko M. M., 2017. – 592 s. [in ukrainian].
3. Entsyklopediia osvity / Akademiia ped. nauk Ukrainy; holov red V. H. Kremen [Akademiia ped. Nauk Ukrainy] – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040s [in Ukrainian].
4. Karaulov Yu. N. Russkyi yazyk y yazykovaia lychnost [Russian language and linguistic personality] – M.: Nauka, 1987. – 263 s. [in Russian].
5. Competitive podchchy u suchasniy osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitnoi polityky [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives] / za zah. red O.V. Ovcharuk. – Kyiv: "K.I.S.", 2004 – 112 s. [in ukrainian].
6. Together O. A. Pedahohichna tekhnolohiia formuvannia hotovnosti maibutnykh filolohiv do roboty v profilnii shkoli. Nauka i osvita [Pedagogical technology of forming the readiness of future philologists to work in a profile school] – 2014. – No. 10. – S. 98-102 [in Ukrainian].
7. Kucheruk O. Metodolohichni zasady osobystisno oriientovanoi lindhvydydaktyky [Methodological bases of personally oriented linguodidactics] Ukr. mova i lit-ra v shkoli. – 2013. – No. 6. – S. 20-24 [in Ukrainian].